

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

05.04.2023. Nr. 1-5/98

**Ministru prezidentam
Krišjānim Kariņam**

Zināšanai:
**Saeimas Cilvēktiesību un
sabiedrisko lietu komisijai**

Ārlietu ministrijai

Par uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālo rīcības plānu

Strādājot ar cilvēku tirdzniecības novēršanas, kā arī ar uzņēmējdarbības un cilvēktiesību (angļu val. – *business and human rights*) jautājumiem, tiesībsargs ir atklājis, ka Latvijā nav izstrādāts un pieņemts uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālais rīcības plāns, kādu paredz starptautiskās cilvēktiesību aizsardzības rekomendācijas šajā jomā.¹

Tiesībsarga ieskatā, minētais būtiski kavē cilvēktiesību aizsardzību tādā līmenī, kādā to paredz Latvijas Republikas Satversme (turpmāk – Satversme), starptautiskie cilvēktiesību akti un standarti.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11. panta 1., 4. un 5. punktu tiesībsarga kompetencē ir veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību, atklāt trūkumus tiesību aktos saistībā ar cilvēktiesību ievērošanu un veicināt šo trūkumu novēršanu, kā arī sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām.

Nemot vērā minēto, šajā vēstulē vēršam Ministru kabineta uzmanību uz galvenajiem apsvērumiem, kāpēc šāda nacionālā rīcības plāna izstrāde šobrīd jau būtu neatliekams valdības uzdevums.

Vēstules pirmajā daļā ietverts pamatojums uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālā rīcības plāna izstrādei. Savukārt, otrajā daļā atklāts Latvijas konteksts un tiesībsarga pieredze, saskaroties ar uzņēmumu radīto negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām.

¹ Skat. ANO mājaslapu: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/national-action-plans-business-and-human-rights>, Eiropas Padomes mājaslapu: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/national-action-plans> un Dānijas Cilvēktiesību institūta izveidoto datubāzi: <https://globalnaps.org/>.

1. Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālā rīcības plāna izstrādes pamats

2011. gadā ANO Cilvēktiesību Padomes vienbalsīgi apstiprinātie ANO Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi (turpmāk – ANO Pamatprincipi) izklāsta, kādi ir valstu un uzņēmumu pienākumi saistībā ar cilvēktiesībām.

Proti, saskaņā ar ANO Pamatprincipiem (1. – 10. pamatprincips), pirmkārt, valstij ir pienākums **aizsargāt** cilvēktiesības. Latvijā šis valsts pienākums izriet arī no Satversmes 89. panta, kurš paredz, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Kā norāda Satversmes tiesa, konkretizējot Satversmē ietvērto pamattiesību saturu, jāņem vērā arī Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā, kā tas izriet no Satversmes 89. panta, kura mērķis ir panākt Satversmē ietvērto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautisko tiesību normām.²

Otrkārt, ANO Pamatprincipi (11. – 24. pamatprincips) paredz, ka uzņēmumiem ir pienākums **ievērot** cilvēktiesības. Šis pienākums attiecas uz visiem uzņēmumiem neatkarīgi no to lieluma, nozares, darbības konteksta, piederības un struktūras. Uzņēmumiem ir jāievēro visas starptautiski atzītās cilvēktiesības.³ To, kāda ir uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesībām, tiesībsargs izklāstīja savā publikācijā,⁴ tādēļ šajā vēstulē to atkārtoti neuzsvērsim (skat. arī pielikumā).

Treškārt, ANO Pamatprincipi (25. – 31. pamatprincips) paredz, ka valstīm ir jāveic atbilstoši pasākumi, lai cilvēktiesību aizskārums gadījumos savā teritorijā un/vai jurisdikcijā nodrošinātu pieeju efektīvai tiesību aizsardzībai, izmantojot tiesu, administratīvus, leģislatīvus vai citus atbilstošus līdzekļus.⁵ Šis ir pienākums **atlīdzināt**.

Aizsargāt, ievērot un atlīdzināt ir ANO Pamatprincipu trīs pīlāri.

ANO Pamatprincipu 3. pamatprincipa c) apakšpunkts, kurā precizēts valsts pienākums aizsargāt cilvēktiesības, paredz, ka valstīm ir jāsniedz efektīvi norādījumi uzņēmumiem par to, kā visā to darbībā ievērot cilvēktiesības; komentārā norādot, ka šādi padomi ir jāsniedz par rūpības pienākumu (*due diligence*)⁶ attiecībā uz cilvēktiesībām, un valstij ir jānorāda arī gaidāmie rezultāti un jāpalīdz dalīties ar labāko praksi.

Savukārt, 2015. gadā ANO Ģenerālajā asamblejā vienbalsīgi pieņēma rezolūciju Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam jeb Dienaskārtība 2030. Tā nosaka 17 Ilgtspējīgas attīstības mērķus un 169 apakšmērķus, kas sasniedzami, lai pasaulē mazinātos nabadzība un pasaules attīstība būtu ilgtspējīga. Ilgtspējīgas attīstības mērķi tiek līdzsvaroti trīs dimensijās: ekonomika, sociālie aspekti un vide.⁷

17. ilgtspējīgas attīstības mērķis ir stiprināt globālās partnerības īstenošanas līdzekļus un atjaunot globālo partnerību ilgtspējīgai attīstībai. Tam pakārtotajā 67. punktā ir noteikts, ka: “privātā uzņēmējdarbība, ieguldījumi un inovācija ir galvenie produktivitātes, iekļaujošas

² Skat. Satversmes tiesas 2022. gada 23. maija sprieduma lietā Nr. 2021-18-01 25.1. punktu.

³ Skat. ANO Pamatprincipu 12. un 14. pamatprincipus.

⁴ Skat. publikāciju tiesībsarga mājaslapā, pieejama: <https://www.tiesibsargs.lv/theme/uznemejdarbiba-un-cilvektiesibas/>.

⁵ Skat. ANO Pamatprincipu 25. un 26. pamatprincipus.

⁶ Tiesībsargs šobrīd aktīvi strādā pie tā, lai tiktu ieviests vienots “*due diligence*” jēdziena tulkojums uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā. Šajā vēstulē lietotais tulkojums vēl nav apstiprināts un pēc diskusijām ar Valsts valodas centru, Ārlietu ministriju, Eiropas Komisijas Tulkošanas ģenerāldirektorāta pārstāvniecību Latvijā, Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisiju u.c. varētu tikt mainīts. Līdz šim dažādos dokumentos “*due diligence*” jēdziens uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā tulkots kā “pienācīga rūpība”, “pienācīga pārbaude”, “uzticamības pārbaude”, arī “laba pārvaldība”, “atbildīga rīcība”, u.c. Papildus praksē to mēdz tulkot arī kā “padziļināta izpēte” vai tamlīdzīgi.

⁷ Skat. ANO mājaslapu: <https://sdgs.un.org/2030agenda> un Pārresoru koordinācijas centra mājaslapu: <https://www.pkc.gov.lv/lv/attistibas-planosana-latvija/ano-ilgtspējīgas-attistibas-merki>.

ekonomikas izaugsmes un darbavietu radīšanas veicinātājfaktori. Mēs atzīstam privātā sektora daudzveidību, sākot no mikrouzņēmumiem līdz par kooperatīviem un daudznacionālām struktūrām. Mēs aicinām visus uzņēmumus likt lietā savu radošumu un inovācijas, lai atrisinātu problēmas, kas kavē ilgtspējīgu attīstību. Mēs veicināsim dinamisku un pienācīgi funkcionējošu uzņēmējdarbības nozari, vienlaikus aizsargājot darba ņēmēju tiesības un vides un veselības standartus saskaņā ar attiecīgajiem starptautiskajiem standartiem un līgumiem un citām šajā jomā notiekošām iniciatīvām, tādām kā **Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi** un Starptautiskās Darba organizācijas noteiktie darba standarti, Konvencija par bērnu tiesībām un daudzpusējie vides pamatnolīgumi, attiecībā uz šādu nolīgumu pusēm.”

Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālais rīcības plāns ir instruments ANO Pamatprincipu īstenošanai. Primārais avots, kurā smelties izpratni par tiem, ir ANO Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību darba grupas (turpmāk – Darba grupa) 2016. gadā izstrādātie Ieteikumi uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālajiem rīcības plāniem.⁸ Šajos ieteikumos ir paskaidrots, ka uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā nacionālais rīcības plāns tiek definēts kā “valsts izstrādāta politikas stratēģija, kas nepārtraukti attīstās, lai aizsargātu pret uzņēmumu nelabvēlīgo ietekmi uz cilvēktiesībām saskaņā ar **ANO Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipiem (ANO Pamatprincipiem)**”.⁹ Darba grupa uzsver, ka nacionālie rīcības plāni un to izstrādes process var sniegt:

- ciešāku koordināciju un saskaņotību valdībā dažādās sabiedriskās politikas jomās, kas saistītas ar uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām;
- iekļaujošu procesu nacionālo prioritāšu identificēšanai un konkrētu politikas pasākumu un rīcības noteikšanai;
- pārredzamību un paredzamību vietējām un starptautiskajām ieinteresētajām personām (angļu val. – *stakeholders*);
- nepārtrauktu īstenošanas uzraudzības, mērīšanas un novērtēšanas procesu;
- platformu pastāvīgam vairāku ieinteresēto personu dialogam; un
- elastīgu, taču vienotu formātu, kas atvieglo starptautisko sadarbību, koordināciju un labās prakses un gūtās pieredzes apmaiņu.¹⁰

2016. gadā arī Eiropas Padomes Ministru komiteja pieņēma Rekomendācijas CM/Rec(2016)3 dalībvalstīm par uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām (turpmāk – Eiropas Padomes rekomendācijas). Šajās Eiropas Padomes rekomendācijās dalībvalstu valdībām, citastarp, tika ieteikts ar atbilstošiem līdzekļiem un rīcību nodrošināt šo rekomendāciju plašu izplatīšanu kompetento iestāžu starpā un ieinteresētajām personām, lai veicinātu izpratni par uzņēmumu pienākumu ievērot cilvēktiesības un veicinātu tā īstenošanu.¹¹ Papildus tajās norādīts, ka valstīm būtu jāizstrādā un jāpieņem valsts mēroga ANO Pamatprincipu īstenošanas plāni (nacionālie rīcības plāni), kuri pievēršas visiem trim šo principu pīlāriem un šai rekomendācijai. Valstīm būtu jānodrošina to publikācija un plaša izplatīšana.¹²

Visbeidzot, ir vērts uzsvērt, ka ANO Pamatprincipu 6. pamatprincips paredz, ka valstīm ir jāveicina cilvēktiesību ievērošana uzņēmumos, ar kuriem tās veic komercdarījumus. Arī Eiropas Padomes rekomendācijās ir noteikts, ka dalībvalstīm būtu jāīsteno papildu

⁸ Skat. ANO Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību darba grupas ieteikumus, pieejami: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/UNWG_NAPGuidance.pdf.

⁹ Skat. turpat, i. lpp.

¹⁰ Skat. turpat, 1. lpp.

¹¹ Skat. Eiropas Padomes rekomendāciju 6. lpp., pieejami: <https://rm.coe.int/human-rights-and-business-recommendation-cm-rec-2016-3-of-the-committee/16806f2032>.

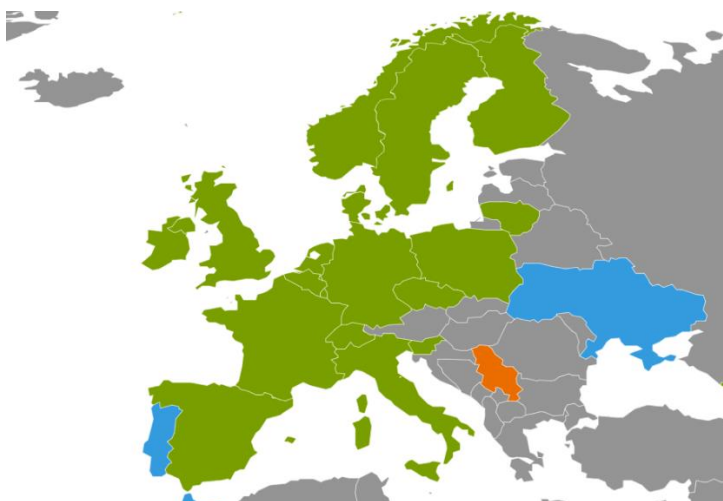
¹² Skat. turpat, 10. lpp.

pasākumi, lai pieprasītu no uzņēmumiem cilvēktiesību ievērošanu, tostarp, kad tas ir piemēroti, īstenojot rūpības pienākumu (*due diligence*) attiecībā uz cilvēktiesībām, kurš varētu būt integrēts jau esošajās rūpības pienākuma (*due diligence*) procedūrās, kad dalībvalstis, citastarp, ir īpašnieces vai kontrolē uzņēmumus un kad tās veic komercdarījumus ar uzņēmumiem, tostarp slēdzot publiskā iepirkuma līgumus.¹³

Citiem vārdiem – gadījumos, kad uzņēmums tiešā vai netiešā veidā īsteno valsts varu vai veic savu uzņēmējdarbību, izmantojot valsts līdzekļus, būtu jo īpaši sagaidāms, ka šādi uzņēmumi savā darbībā ievēro ANO Pamatprincipos skaidroto uzņēmumu pienākumu ievērot cilvēktiesības.

Dažādās valstīm un uzņēmumiem adresētajās vadlīnijās, ieteikumos un rekomendācijās, ir ietverti arī vairāki citi ieteikumi. Šīs vēstules mērķis nav izcelt visus šos ieteikumus, bet gan vērst Ministru kabineta uzmanību tieši uz nacionālā rīcības plāna nepieciešamību. Vienlaikus tiesībsargs aicina atbildīgās valsts institūcijas iepazīties ar visām starptautiskajām rekomendācijām uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, lai tādejādi varētu pilnībā apzināties un izprast savas iespējas stiprināt cilvēktiesību aizsardzību.

Visbeidzot jānorāda, ka Latvija ir viena no nedaudzajām ES valstīm, kurā vēl nav pieņemts uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālais rīcības plāns:¹⁴

2. Latvijas konteksts un tiesībsarga pieredze, saskaroties ar uzņēmumu radīto negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām

Tiesībsarga funkcijās neietilpst uzraudzīt uzņēmumu pienākumu ievērot cilvēktiesības, izņemot vienlīdzīgas attieksmes veicināšanas un diskriminācijas novēršanas jomā, kā arī bērnu tiesību aizsardzības jautājumos. Visos gadījumos, kad Tiesībsarga birojā saņemts iesniegums par uzņēmuma negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām, primāri tiek vērtēts, vai normatīvie akti un iestāžu prakse pienācīgi aizsargā aizskartās personu intereses un cilvēktiesības. Proti, tiek vērtēts tas, vai valsts ir izpildījusi savu pienākumu aizsargāt cilvēktiesības. Savukārt, bērnu tiesību un diskriminācijas jautājumos tiesībsargs var izmeklēt konkrētus gadījumus un sniegt arī atbilstošas rekomendācijas un priekšlikumus uzņēmumiem. Līdz ar to Tiesībsarga biroja praksē ir bijuši gadījumi, kad spējām caur savu pienākumu veicināt cilvēktiesību aizsardzību,

¹³ Skat. Eiropas Padomes rekomendāciju 14. lpp., pieejami: <https://rm.coe.int/human-rights-and-business-recommendation-cm-rec-2016-3-of-the-committee/16806f2032>.

¹⁴ Karte pieejama Dānijas Cilvēktiesību institūta izveidotajā datubāzē: <https://globalnaps.org/#>.

likt arī uzņēmumiem pievērst lielāku uzmanību savas darbības negatīvās ietekmes mazināšanai.

Tiesībsargs izmanto katru iespēju veicināt to, lai arī uzņēmumi īstenotu savu pienākumu ievērot cilvēktiesības un neradītu negatīvu ietekmi uz cilvēktiesībām. Lūk, daži no piemēriem:

- pēc tiesībsarga aicinājuma Latvijas mobilo sakaru operatori ieviesa papildu pasākumus, kas sekmētu klientu individuālu informēšanu par iespējam uzstādīt satura filtru, lai ierobežotu bērniem kaitīgu materiālu pieejamību;¹⁵
- tiesībsargs izstrādāja ieteikumus bankām, lai veicinātu banku pakalpojumu digitālo un vides piekļūstamību, proti, lai to pakalpojumi būtu pieejami personām ar dažāda veida invaliditāti.¹⁶ Prezentējot šī pētījuma rezultātus Latvijas Finanšu nozares asociācijas organizētajā pasākumā par banku pakalpojumu piekļūstamību, bankas ar interesi uzklausa gan tiesībsarga, gan nevalstisko organizāciju ieteikumus;
- izskatot privātpersonas sūdzību par valsts kapitālsabiedrības AS “Augstsprieguma tīkls” (turpmāk – AST) pakalpojumu sniedzēja SIA “TM CAPITAL” veiktajiem vides tiesību pārkāpumiem (kabeļu dedzināšanu, tādējādi radot apdraudējumu cilvēku veselībai),¹⁷ tiesībsargs informēja AST par ANO Pamatprincipiem un veidiem, kā uzņēmumi var mazināt to pakalpojumu sniedzēju negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām. Tiesībsarga vēstule rosināja AST veikt pārbaudi, lai noskaidrotu, ar kādām metodēm tiek pārstrādāti AST nodotie metāllūžņi, t.i. vai tā pakalpojumu sniedzējs ievēro vides normatīvo aktu prasības.

Šie piemēri liecina par to, ka uzņēmumi arvien labāk izprot cilvēktiesību ievērošanas nozīmi. Taču būtu svarīgi uzņēmumiem turpmāk arvien plašāk skaidrot pienākuma ievērot cilvēktiesības īstenošanu praksē, lai tie varētu efektīvāk mazināt savu negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām.

Kā tas ir trāpīgi atzīmēts ANO Pamatprincipos, valstīm nevajadzētu pieņemt, ka uzņēmumi vienmēr dod priekšroku valsts bezdarbībai vai ka tie gūst labumu no šādas bezdarbības.¹⁸ **Gluži pretēji – šobrīd atbildīgas uzņēmējdarbības standartu īstenošanu pieprasa arī investori un sadarbības partneri, līdz ar to uzņēmumiem ir ļoti būtisks un nepieciešams valsts atbalsts, lai tie spētu labāk izprast, ar kādiem cilvēktiesību aizskāruma riskiem tie var sastapties un kādi starptautiski atzīti rīki būtu izmantojami sava pienākuma ievērot cilvēktiesības īstenošanai.**

Latvijas kontekstā jo īpaši svarīgi ir akcentēt arī ANO Pamatprincipos ietvertos ieteikumus uzņēmumiem, kuri veic uzņēmējdarbību konflikta skartajās teritorijās, lai tie saprastu, kā rīkoties tādās krīzes situācijās, kā 2022. gada 24. februāra Krievijas iebrukums Ukrainā. Daudzi Latvijas uzņēmumi veic, vai varbūt tagad var teikt – veica, uzņēmējdarbību Krievijā, Baltkrievijā un Ukrainā, kā arī ir sadarbojušies ar uzņēmumiem šajās valstīs. Taču tā vietā, lai sekotu valsts izstrādātiem rīcības ieteikumiem, kas būtu balstīti uz ANO Pamatprincipiem, uzņēmumiem bija pašu spēkiem jārod risinājumi, iespējams, lielā mērā paļaujoties uz uzņēmumu vadītāju sirdsapziņu, lai izšķirtos par agresorvalsts tirgus pamešanu.

¹⁵ Skat. publikāciju tiesībsarga mājaslapā: <https://www.tiesibsargs.lv/news/tiesibsargs-mobilo-sakaru-operatori-atsaucas-tiesibsarga-aicinajumam-informet-bernu-vecakus-par-satura-filtru-uzstadišanu/>.

¹⁶ Skat. pētījumu un publikāciju tiesībsarga mājaslapā: <https://www.tiesibsargs.lv/news/labas-prakses-piemeri-ir-apsveicami-tomer-banku-pieklustamiba-ir-jauzlabo/>.

¹⁷ Skat. publikāciju Valsts vides dienesta mājaslapā: <https://www.vvd.gov.lv/lv/jaunums/vvd-atklaj-nozimigu-vides-parkapumu-un-aptur-gaisa-piesarnojuma-avotu-jelgavas-centra>.

¹⁸ Skat. ANO Pamatprincipu 3. pamatprincipa komentāru.

ANO Pamatprincipu 7. pamatprincipā konflikta skarto teritoriju kontekstā ir uzsvērts tieši valsts pienākums ir palīdzēt uzņēmumiem identificēt, novērst un mazināt ar cilvēktiesībām saistītos riskus to darbībā un darījumu attiecībās. Kā arī pienākums sniegt atbilstošu palīdzību uzņēmumiem paaugstināto aizskāruma risku novērtēšanai un risināšanai. Šis jautājums joprojām ir aktuāls, līdz ar to būtu nozīmīgi veicināt izpratni sabiedrībā par uzņēmumu pienākumiem konfliktu kontekstā.¹⁹

Nobeigumā vēlos vērst Ministru kabineta uzmanību uz gadījumu, kad VAS “Valsts nekustamie īpašumi” pakalpojumu sniedzēju darbinieki sniedza tiesībsargam informāciju, ka tiem ilgstoši neesot tikusi izmaksāta darba samaksa. Šajā gadījumā paradoksālā kārtā ziņas par iespējamajiem pārkāpumiem saistībā ar darbaspēka ekspluatāciju tiesībsargs saņēma no personām, kas veica darbus valsts pasūtījuma ietvaros Tiesībsarga biroja teritorijā.

Ar Ministru kabineta rīkojumu Nr.690 apstiprinātajā “Cilvēku tirdzniecības novēršanas plānā 2021.–2023.gadam” norādīts, ka: “darba ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības novēršana nav tikai uzņēmēju un privātā sektora atbildība. Valsts un pašvaldību institūcijām būtu jānodrošina, ka to vajadzībām iegādāto preču un pakalpojumu ražošana un nodrošināšana nav saistīta ar cilvēku ekspluatāciju. Ir svarīgi, lai arī valsts sektora iestādes publiskajos iepirkumos un sadarbības līgumos paredzētu prasības sadarbības partneriem, apakšuzņēmējiem, piegādātājiem ievērot un nodrošināt cilvēktiesību standartus, tādējādi mazinot darbaspēka ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības riskus.

Starptautiskā projekta FLOW “Nelikumīgu līdzekļu plūsmu un upuru atklāšanas sarežģījumi darba ekspluatācijas gadījumos” ietvaros ir izstrādāts risku vadības rīks “Piegādes ķēdes atbildīga pārvaldība – Rīki atbildīgiem uzņēmumiem” darba ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības novēršanai uzņēmumos un piegādes ķēdēs. Publikācijā tiek sniegta informācija par riskiem, kas saistīti ar darba ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecību, un to, kā efektīvi izvairīties no iesaistīšanās šādos scenārijos. Pieci praktiski piemērojami rīki nodrošina konkrētus pasākumus, lai pārraudzītu un kontrolētu sarežģītos piegādes ķēdes tīklus, jo īpaši vietējā, valsts un Eiropas mēroga kontekstā. Šie pasākumi ietver riska novērtējumu, stratēģijas pret cilvēku tirdzniecību izstrādi, līgumpartneru pārbaudi, īpašu līguma nosacījumu iekļaušanu un darba vietas novērtējumu organizēšanu, lai novērstu darba ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības riskus.

Projektā izstrādāto publikāciju Iekšlietu ministrija izsūtīja elektroniskā veidā cilvēku tirdzniecības novēršanas valsts politikas īstenošanā iesaistītajām institūcijām, dažādām civilās sabiedrības institūcijām un organizācijām, kuru biedri un/vai sadarbības partneri ir uzņēmēji un komersanti, un saņēma vēstuli no Aizsardzības ministrijas, kurā tā apliecinā, ka Aizsardzības ministrija no plašā aizsardzības resora iepirkumu spektra darba ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības mazināšanas tēmas aktualitāti saredz būvniecības nozarē, apliecinot, ka arī turpmāk būs pateicīgi par vadlīnijām vai ieteikumiem konkrētiem kritērijiem vai prasībām, ko varētu iestrādāt iepirkumu dokumentācijā, lai mazinātu darba ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības riskus.”²⁰

Sākotnēji “Cilvēku tirdzniecības novēršanas plāna 2021.–2023. gadam” projektā tika ietverts 1.12. pasākums, kas paredzēja “Izstrādāt vadlīnijas – kā novērst un kā vērsties pret darbaspēka ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecību publiskajos iepirkumos Latvijā”. Tiesībsargs viennozīmīgi atbalstīja šāda pasākuma ietveršanu jaunajā plānā, papildus norādot, ka ir svarīgi,

¹⁹ Papildu informācija pieejama šajā ANO Attīstības programmas sagatavotajā ceļvedī:

<https://www.undp.org/publications/heightened-human-rights-due-diligence-business-conflict-affected-contexts-guide>.

²⁰ Skat. Ministru kabineta 2021. gada 28. septembra rīkojumu Nr. 690 “Par Cilvēku tirdzniecības novēršanas plānu 2021.-2023. gadam”, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/326420-par-cilveku-tirdzniecibas-noveršanas-planu-2021-2023-gadam>.

lai projekta FLOW ietvaros izstrādātos ieteikumus saņemtu ikviena valsts un pašvaldības iestāde, nevis tikai tās, kas jau ir tieši iesaistītas cilvēku tirdzniecības novēršanā un apkarotā. Tomēr pēc Cilvēku tirdzniecības novēršanas plāna 2021.–2023. gadam projekta saskaņošanas ar iesaistītajām institūcijām, Finanšu ministrija par minēto pasākumu izteica savus iebildumus, kā rezultātā pasākums tika izsvītrots no plāna projekta.

Ir jāuzsver, ka cilvēktiesību ievērošana publisko iepirkumu kontekstā ir jo īpaši svarīga. Nenodrošinot cilvēktiesību ievērošanu, valsts pati veicina cilvēktiesību aizskārumus. Tas arī kropļo konkurenci, jo godīgiem uzņēmumiem, kuri ievēro likuma prasības (piemēram, nomaksājot visus nodokļus par saviem darbiniekiem) ir grūtāk uzvarēt iepirkumā, ja tam pretī ir uzņēmums, kurš savu zemākās cenas piedāvājumu, iespējams, var nodrošināt, pārkāpjot cilvēktiesības. Turklāt, cilvēktiesību ievērošana attiecas ne tikai uz darba ekspluatācijas novēršanu, bet arī pārējām Satversmē garantētajām cilvēktiesībām, piemēram, tiesībām uz labvēlīgu vidi, diskriminācijas aizliegumu, tiesībām uz veselību, privātās dzīves neaizskaramību u.c.

Lai publisko iepirkumu kontekstā uzņēmumi ievērotu cilvēktiesības, būtu svarīgi to skaidri definēt kā prioritāti uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālajā rīcības plānā. Ir jāvērtē, vai šobrīd ir pietiekami norādīt iespējamus veidus, kā novērst darba spēka ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecību vienīgi Cilvēku tirdzniecības novēršanas plānā 2021.–2023. gadam.

Papildus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālajā rīcības plānā būtu skaidri jāiezmē, kurās nozarēs pastāv lielākie cilvēktiesību aizskārums riski, lai varētu mērķēti risināt negatīvās ietekmes. FLOW projektā izstrādātie risku vadības rīki var palīdzēt mazināt darba ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības riskus, turklāt šie rīki ir veidoti saskaņā ar ANO Pamatprincipiem. Taču, lai pilnībā izprastu rūpības pienākuma (*due diligence*) procesa 6 soļus, aicinām iepazīties ar ANO un OECD definētajiem starptautiskajiem standartiem.²¹ Šo 6 soļu procesā jo īpaši svarīga ir arī uzņēmuma īstenoto pasākumu efektivitātes vērtēšana un atskaitīšanās par to, kā tiek risināta negatīvā ietekme. Papildus ļoti nozīmīga loma ir arī ieinteresēto personu iesaistei šajā procesā.

Atbilstoši izvērtējot, kādi ir lielākie cilvēktiesību aizskārums riski Latvijā iepirkumu kontekstā, var lemt arī par nepieciešamību veikt grozījumus normatīvajā regulējumā.²² Papildu nosacījumi iepirkumu kontekstā ir noteikti tādās Eiropas valstīs, kā Francijā, Vācijā, Šveicē, Austrijā un Somijā. Arī Nīderlandē, piemēram, kopš 2017. gada aprīļa desmit augsta riska publiskajos līgumos uzņēmumiem attiecībā uz piedāvājumiem, kas pārsniedz ES sliekšņus, ir jāiekļauj līgumā noteikta prasība, ka piegādātajam ir uzskatāmi jāparāda rūpības pienākuma (*due diligence*) izpilde un jāziņo par rezultātiem.²³

²¹ Skat. ANO Pamatprincipu 17. – 21. pamatprincipus; un 2018. gada OECD Rūpības pienākuma (*due diligence*) ieteikumus atbildīgai uzņēmējdarbībai (*OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct*), pieejami: <https://www.oecd.org/investment/ue-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct.htm>.

²² Papildu informācija par uzņēmējdarbības un cilvēktiesību aspektiem iepirkumu kontekstā atrodama Dānijas Cilvēktiesību institūta mājaslapā, šeit: <https://www.humanrights.dk/projects/public-procurement-human-rights>.

²³ Skat. Eiropas Padomes Cilvēktiesību koordinācijas komitejas 2022. gada 2. februāra ziņojuma par Eiropas Padomes rekomendāciju īstenošanu 74. – 79. punktu un 94. punktu, pieejams: <https://rm.coe.int/steering-committee-for-human-rights-report-on-the-implementation-of-th/1680a6b2e3>.

Apkopojot minēto, tiesībsarga ieskatā, valdībai būtu:

- **jāizstrādā** un **jāpieņem** uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālais rīcības plāns, vadoties no ANO, Eiropas Padomes un citu starptautisko organizāciju, kā arī cilvēktiesību aizsardzības organizāciju (piemēram, Dānijas Cilvēktiesību institūta) ieteikumiem, kā arī iesaistot šajā procesā sabiedrību un ieinteresētās personas;
- **jāpauž** stingra un nepārprotama nostāja par to, ka uzņēmumiem ir jāievēro cilvēktiesības un ka to sagaida ne tikai valsts, bet arī sabiedrība;
- institucionālā līmenī **jāveicina izpratne** par ANO Pamatprincipos ierakstītajām vērtībām un principiem, lai valsts vara tiktu īstenota saskaņoti un harmoniski, ar mērķi līdzvērtīgi aizsargāt visas cilvēktiesības;
- **jāveicina** uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pētniecība akadēmiskā līmenī;
- **jārada piemērs**, kā tiek īstenots pienākums ievērot cilvēktiesības, paredzot, ka valsts nozīmes uzņēmumiem un valsts un pašvaldību kapitālsabiedrībām, kā arī uzņēmumiem, kuri piedalās publiskos iepirkumos vai citādā veidā sadarbojas ar valsti vai pašvaldībām, ir jāīsteno rūpības pienākums (*due diligence*) attiecībā uz cilvēktiesībām un jāievēro savā darbībā ANO Pamatprincipi; un
- **jāizvērtē** vietējie normatīvie akti, lai identificētu, kā vēl būtu stiprināma cilvēktiesību aizsardzība, piemēram, paredzot obligātu rūpības pienākuma (*due diligence*) procesa īstenošanu arī citos uzņēmumos.²⁴

Ņemot vērā minēto, aicinu Ministru kabinetu apstiprināt uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālā rīcības plāna izstrādes nepieciešamību steidzamības kārtā un izvirzīt atbildīgo institūciju šī rīcības plāna izstrādāšanai, līdzdarbojoties visām jomā iesaistītajām un ieinteresētajām personām. Aicinu uzdot atbildīgajai valdības institūcijai aktīvāk veikt arī informēšanas pasākumus, lai veicinātu sabiedrības izpratni par ANO Pamatprincipiem un atbildīgu uzņēmējdarbību, tādējādi veicinot arī cilvēktiesību aizsardzību uzņēmējdarbības jomā.

Augsti novērtēšu, ja līdz **2023. gada 19. maijam** informēsiet tiesībsargu par minēto pasākumu īstenošanas iespējām un laikiem. Ja šobrīd jau norit darbs pie uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālā rīcības plāna izstrādes, lūdzam informēt tiesībsargu par to, kādā stadijā ir šī rīcības plāna izstrāde un kā sabiedrība var līdzdarboties tā izstrādē.

Pielikumā: Informatīvs materiāls par ANO Pamatprincipiem.

Ar cieņu
tiesībsargs

J.Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

²⁴ Tiesībsargs apzinās, ka šobrīd top jauna ES direktīva, kura paredzēs uzņēmumiem šādu pienākumu, taču tas nenozīmē, ka valsts nevarētu vērtēt arī vietējo kontekstu, lai pilnveidotu regulējumu ar mērķi veicināt cilvēktiesību aizsardzību un lai noteiktu papildus prasības, piemēram, tām nozarēm, kurās pastāv lielākie cilvēktiesību aizskārums riski. Šobrīd Francija (*Loi relative au devoir de vigilance*, 2017) un Vācija (*Sorgfaltspflichtengesetz*, 2021) ir ieviesušas horizontālus rūpības pienākuma (*due diligence*) tiesību aktus, citas dalībvalstis (Beļģija, Nīderlande, Luksemburga un Zviedrija) plāno to darīt tuvākajā nākotnē, un Nīderlande ir ieviesusi mērķorientētu tiesību aktu par bērnu darba aizliegšanu (*Wet zorgplicht kinderarbeidm*, 2019). Vairāk informācijas par nacionālo tiesību aktu projektiem arī šeit, 3. lpp:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729424/EPRS_BRI\(2022\)729424_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729424/EPRS_BRI(2022)729424_EN.pdf).